

บทที่ 1

บทนำ

บทนี้ประกอบด้วย ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ คำนิยามศัพท์ และข้อตกลงเบื้องต้นของการวิจัย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บทบาทตามประเพณีของการศึกษาคือ การปลูกฝังให้สมาชิกของสังคมมีทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรมอันเป็นที่พึงปรารถนาและเป็นสิ่งที่จะทำให้สังคมนั้นอยู่รอดได้ อีกนัยหนึ่งการศึกษาคือ เป็นเครื่องมือสำหรับการเตรียมคนให้ปฏิบัติตามคุณค่าอันเป็นที่ยอมรับของสังคม ในลักษณะเช่นนี้ การศึกษาซึ่งสังคมกำหนดขึ้นเป็นสถาบันแบบทางการ จึงมีบทบาทอันที่จะรักษาสถานภาพเดิม (Status Quo) ของบุคคลและสังคมเป็นสำคัญ ปัจจุบันการศึกษามีบทบาทสำคัญอีกประการหนึ่ง คือบทบาทในฐานะเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลง ถึงแม้ว่าที่จริงแล้วการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมต้องอาศัยการเปลี่ยนแปลงในสามมัญานิก และการเกิดความตระหนักรู้ในความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นความตระหนักที่จะเกิดขึ้นเองหรือถูกบังคับให้ถึง สภาพความเป็นไปในสังคมก็ตาม สามมัญานิกและความตระหนักเช่นนี้เกิดขึ้นได้ด้วยการศึกษา ทั้งที่เป็นการศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย (Informal Education) แบบนอกระบบโรงเรียน (Non-formal Education) และการศึกษาแบบในระบบโรงเรียน (Formal Education)

การศึกษาคือผลรวมของประสบการณ์ทั้งหลายที่บุคคลหรือกลุ่มคนได้เรียนรู้ การศึกษาช่วยให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ การศึกษาคือกระบวนการสร้างความเจริญเติบโตของงาน (Process of Growth) ดังนั้น เมื่อเราจะเริ่มพัฒนาชุมชนใดเราจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญแก่การศึกษาเป็นอันดับแรก ด้วยเหตุที่การพัฒนาบุคคลโดยการให้การศึกษาเป็นการปูพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการพัฒนาชุมชนด้านอื่นๆ โดยสรุปแล้วเราจึงอาจกล่าวได้ว่า การศึกษามีคุณประโยชน์มหาศาลในการพัฒนา เนื่องจากเป็นการเตรียมเงื่อนไขประการหนึ่งที่เป็นจำเป็นสำหรับการพัฒนา โดยการสร้างให้สมาชิกของสังคมเกิดความตระหนักรู้ในสภาพและปัญหาของชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และช่วยให้พัฒนาทักษะใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นทักษะทางสังคม หรือทางการอาชีพอันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสืบไป (ชนิดา, 2532)

สังคมไทยในปัจจุบันเจริญก้าวหน้าไปเป็นอันมากยิ่งกว่าสมัยใดในอดีต ความเจริญเหล่านั้นเราอาจดูได้จากสิ่งก่อสร้างทั้งหลาย เช่น อาคาร สถานที่ ยานพาหนะ เครื่องอำนวยความสะดวก และเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ แต่ความเจริญเหล่านี้ก็มีอยู่แต่เพียงในเมือง ซึ่งเป็นที่อาศัยอยู่ของพ่อค้า คหบดี นักธุรกิจ ข้าราชการ ซึ่งล้วนแต่เป็นผู้ที่มีรายได้แน่นอนทั้งสิ้น หากหันกลับไปดูสภาพความเป็นจริงในชนบท จะเห็นว่าแตกต่างกันเป็นอย่างมาก ทั้งในด้านอาคารสิ่งก่อสร้าง ความสะดวกสบาย แสงเสียง การคมนาคม ความปลอดภัย ความสนใจของทางราชการ ตลอดจนการศึกษา เช่น ปัญหาความรู้หนังสือ ไม่รู้กฎหมาย ไม่รู้ระเบียบของทางราชการ ไม่เข้าใจเรื่องการทำมาหากินที่ถูกต้อง ไม่เข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับอาชีพของตนเอง ปัญหาเหล่านี้จะก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมามากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ (หน่วยศึกษานโยบายการศึกษาระดับปริญญาโท, 2523) จากความยากจนและความไม่รู้ทำให้ชาวชนบทซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศยังมีความเป็นอยู่ลำพัง หรืออาจกล่าวได้ว่ายังด้อยพัฒนา ที่อยู่อาศัยไม่ถูกสุขลักษณะการบริโภคอาหารไม่ถูกต้องตามหลักโภชนาการ แม้ว่าเมืองไทยจะมีอาหารอุดมสมบูรณ์จนส่งออกไปขายต่างประเทศได้เงินปีละมากๆ แต่ผู้ผลิตเองกลับเป็นคนขาดสารอาหาร นับว่าเป็นปัญหาที่จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการแก้ไขอย่างเร่งด่วน พร้อมกับหาแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมให้สามารถอยู่ได้อย่างมีความสุขตามสภาพความเป็นไปได้บนพื้นฐานของสังคมนั้นๆ

การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม เป็นนโยบายสำคัญที่รัฐประสงค์จะให้สถานศึกษา บริการทางการศึกษาแก่ประชาชนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น แม้ว่าสถานศึกษาของรัฐจะได้ดำเนินการในบทบาทหน้าที่ให้การศึกษา และการบริการประชาชนอยู่แล้วก็ตาม ยังเห็นว่าบทบาทหน้าที่ดังกล่าวมิได้กระทำอย่างกว้างขวางและครอบคลุม จนสามารถให้ทรัพยากรทางการศึกษาของรัฐและเอกชนได้อย่างสูงสุด (สำนักงานโครงการพิเศษ กรมสามัญศึกษา, 2534) โรงเรียนมัธยมศึกษาเป็นหน่วยงานของรัฐที่มีความหมาย เป็นที่พึ่งของชุมชน เนื่องจากมีทรัพยากรบุคคล เครื่องมือ อุปกรณ์ อาคาร และสถานที่เพียงพอต่อการใช้ประโยชน์ในการร่วมพัฒนาชนบท โดยใช้กระบวนการทางการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่บริการของโรงเรียน นอกเหนือจากหน้าที่หลักคือสอนนักเรียนในโรงเรียน (กรมสามัญศึกษา, ม.ป.ป.) อาจมองได้ว่าโรงเรียนมัธยมศึกษาเป็นหน่วยงานของรัฐที่มีขนาดใหญ่ที่สุด สมบูรณ์ที่สุด สะดวกที่สุด ที่สามารถกระจายครอบคลุมพื้นที่ของประเทศมากกว่าหน่วยงานอื่น ๆ จึงน่าจะเป็นหน่วยงานหลักหน่วยงานหนึ่งในการพัฒนาชุมชน

กรมสามัญศึกษา ได้สนองนโยบายการพัฒนาชนบทของรัฐบาลและกระทรวงศึกษาธิการในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (เฉพาะปี 2532-2534) โดยจัดทำโครงการโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม (มพช.) ซึ่งได้จัดโครงการ

นี้เฉพาะโรงเรียนมัธยมศึกษาที่อยู่นอกเขตเทศบาลหรือสุขาภิบาล จำนวน 750 โรงเรียน (ปีละ 250 โรง) โดยให้โรงเรียนนอกระบบการร่วมมือกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน และประสานงานกับหน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐและเอกชน จัดกิจกรรมการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งผลการดำเนินงานของโรงเรียนเหล่านี้ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนเป็นอย่างดีแต่ยังไม่ครอบคลุมพื้นที่ชนบททั้งหมดของประเทศ กรมสามัญศึกษาเห็นว่าควรจัดให้มีโครงการในลักษณะนี้ต่อไป จึงได้เริ่มโครงการโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม (รพขส.) โดยจัดกิจกรรมโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมให้แก่ชุมชนในพื้นที่ของโรงเรียนโดยพิจารณาความจำเป็น หรือความต้องการของชุมชน และอยู่ภายใต้ที่โรงเรียนจะตอบสนองได้ รวมทั้งการให้ประชาชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ และประเมินด้วย ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินงานเกิดผลดีเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง จากการดำเนินกิจกรรมของโรงเรียนนอกระบบการ มพขส. ทำให้ประชาชนได้รับความรู้ข่าวสารทักษะ และประสบการณ์ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ สามารถรวมกลุ่มกันพัฒนาหรือปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง ครอบครัว และสังคมส่วนรวมได้ กล่าวได้ว่าการเรียนรู้ช่วยให้คุณภาพชีวิตของแต่ละบุคคลดีขึ้น ก่อให้เกิดพฤติกรรมการพัฒนาตนเอง และส่วนรวมได้อย่างเหมาะสมกับสภาพของสังคมที่เป็นอยู่ ปัจจุบันโรงเรียนจึงเป็นแหล่งการศึกษาของประชาชนทุกเพศ ทุกวัย เป็นสื่อกลางในการประสานสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสังคมย่อยในชุมชน ทั้งโครงการ รพขส. และโครงการ มพขส. มีวัตถุประสงค์ที่เหมือนกันคือ เพื่อให้โรงเรียนร่วมมือกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน หน่วยงานองค์กร และบุคคลทั้งภาครัฐและเอกชนจัดโครงการ หรือกิจกรรมการศึกษาที่ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมให้แก่นักเรียนและประชาชนในท้องถิ่นที่โรงเรียนตั้งอยู่ โครงการโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม (มพขส.) ได้ดำเนินโครงการเสร็จสิ้นในปีงบประมาณ 2534 พบว่า โรงเรียนสามารถจัดกิจกรรมการศึกษาให้แก่ประชาชนได้อย่างเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและความสามารถของโรงเรียน ทำให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งส่วนตน ครอบครัว และสังคมส่วนรวม (สำนักงานโครงการพิเศษ, 2535) แต่อย่างไรก็ตามการดำเนินงานยังประสบปัญหาอุปสรรค ในด้านการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง บางโรงเรียนเสนอโครงการมากเกินไป ความล่าช้าในการดำเนินงาน เช่น การขออนุมัติโครงการของคณะกรรมการโครงการ มพขส. จังหวัด การเบิกจ่ายเงินตามโครงการ การนิเทศติดตามการดำเนินงานของโรงเรียนได้น้อยครั้งหรือไม่ได้ทำเลย การเขียนโครงการไม่ชัดเจน ฯลฯ เนื่องจากผู้วิจัยเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ รพขส. ระดับโรงเรียน ในฐานะหัวหน้าแผนงานโรงเรียนและครูผู้ทำโครงการ ทั้งโครงการลักษณะนี้ได้ดำเนินการมาแล้วในโครงการ มพขส. ในปี 2532-2534 และเริ่มโครงการ รพขส. ในแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 7 (ปี 2535-2539) จึงน่าจะได้อธิบายผลการดำเนินงานของโครงการ เพื่อนำปัญหา อุปสรรค ข้อบกพร่องและข้อ

เสนอแนะมาปรับปรุงแก้ไขไปใช้กับโรงเรียนอื่น ๆ ที่จะดำเนินการต่อไปในปีการศึกษา 2537 จนถึงแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 7 เพื่อให้บรรลุผลตามโครงการที่กรมสามัญศึกษาได้กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์

1.2.1 เพื่อศึกษาสภาพในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม (รพชส.)

1.2.2 เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม (รพชส.)

1.2.3 เพื่อศึกษาความต้องการในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม (รพชส.) อันจะนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานในอนาคต

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ เป็นการศึกษาการดำเนินงานของโครงการโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม (รพชส.) รุ่นที่ 2 ปี 2536 เขตการศึกษา 9 จำนวน 22 โรงเรียน เท่านั้น

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.4.1 ทำให้ทราบสภาพการดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรค และความต้องการในโครงการโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม (รพชส.)

1.4.2 ได้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานโครงการโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม (รพชส.) ต่อไป

1.4.3 โรงเรียนในโครงการโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม (รพชส.) ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

1.5 คำนยามศัพท์เฉพาะ

เพื่อให้งานวิจัยมีความเข้าใจตรงกัน ผู้วิจัยจึงกำหนดศัพท์เฉพาะบางคำขึ้นมาใช้งานวิจัย ดังนี้

1.5.1 โครงการ รพชส. หมายถึงโครงการโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม ที่กรมสามัญศึกษากำหนดขึ้นเพื่อสนองนโยบายการพัฒนาชนบทของรัฐบาล และกระทรวงศึกษาธิการ สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ซึ่งต่อเนื่องจากการดำเนินงานในแผนฯ 6 ของกรมสามัญศึกษา คือการดำเนินงานโครงการโรงเรียนมัธยม

ศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม (มพขส.) ที่สิ้นสุดโครงการในปีงบประมาณ 2534 สำหรับโครงการ รพขส. ดำเนินงานโครงการตั้งแต่ปีงบประมาณ 2535-2539 กรมสามัญศึกษาร่วมกับสำนักงานสามัญศึกษาจังหวัด และคณะกรรมการพัฒนาจังหวัดคัดเลือกโรงเรียนสังกัดกองการมัธยมศึกษา และกองการศึกษาพิเศษของกรมสามัญศึกษาปีละ 250 โรงเรียน รวม 5 ปี 1,250 โรงเรียน สำหรับการวิจัยครั้งนี้จะศึกษาเฉพาะโครงการ รพขส. รุ่นที่ 2 ปี 2536 ในเขตการศึกษา 9 จำนวน 22 โรงเรียนเท่านั้น

1.5.2 ผู้บริหาร หมายถึง ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ผู้อำนวยการ ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนในโครงการ รพขส. รุ่นที่ 2 ปี 2536 ในเขตการศึกษา 9

1.5.3 หัวหน้าแผนงาน หมายถึง ครูอาจารย์ที่ทำหน้าที่หัวหน้าแผนงานของโรงเรียนในโครงการ รพขส. รุ่นที่ 2 ปี 2536 ในเขตการศึกษา 9

1.5.4 ครูผู้รับผิดชอบโครงการ หมายถึง ครูอาจารย์ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบโครงการหรือผู้ทำหน้าที่วิทยากร ตามโครงการ รพขส. รุ่นที่ 2 ปี 2536 ในเขตการศึกษา 9

1.5.5 ศึกษานิเทศก์ หมายถึง ศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา ที่อยู่ประจำสำนักงานสามัญศึกษาจังหวัด ในเขตการศึกษา 9

1.5.6 ตัวแทนศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด หมายถึง ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด หรือผู้ที่เป็นการโครงการ รพขส. ระดับจังหวัด ในเขตการศึกษา 9

1.5.7 ผู้รับบริการ หมายถึง ประชาชน หรือนักเรียนที่เข้ารับบริการตามโครงการ รพขส. รุ่นที่ 2 ปี 2536 ในเขตการศึกษา 9

1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น

การศึกษาวิจัยมีข้อตกลงเบื้องต้น ดังนี้

1.6.1 ผู้บริหาร เป็นผู้ที่เคยได้รับการอบรม หรือประชุมสัมมนา และมีความรู้เกี่ยวกับการดำเนินโครงการ รพขส. เป็นอย่างดี

1.6.2 หัวหน้าแผนงานโรงเรียน เป็นผู้ที่เคยได้รับการอบรม หรือประชุมสัมมนา และมีความรู้เกี่ยวกับการดำเนินโครงการ รพขส. เป็นอย่างดี

1.6.3 ครูผู้รับผิดชอบโครงการ เป็นผู้ที่เคยได้รับการอบรม หรือประชุมสัมมนา หรือฟังคำชี้แจง หรือศึกษาเอกสารการดำเนินงานโครงการ รพขส. และมีความรู้เกี่ยวกับการดำเนินโครงการ รพขส. เป็นอย่างดี

1.6.4 ศึกษานิเทศก์ เป็นผู้เข้ารับการอบรม ประชุมสัมมนา และติดตามผลโครงการ รพขส. ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้อย่างดีเกี่ยวกับโครงการ รพขส.

1.6.5 ตัวแทนศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดเป็นผู้เข้ารับการอบรม ประชุมสัมมนา และเป็นคณะกรรมการโครงการ รพช. ระดับจังหวัด ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้อย่างดีเกี่ยวกับโครงการ รพช.

1.6.6 ผู้รับบริการ เป็นผู้เข้าร่วมโครงการ รพช. เข้าใจคำถามในการตอบแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์เป็นอย่างดี โดยตอบด้วยความตั้งใจ

1.6.7 คำตอบจากทุกคนมีความสำคัญเท่ากัน โดยไม่คำนึงถึง เพศ อายุ ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์

1.6.8 กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ ถือว่าเป็นตัวแทนของประชากร

1.6.9 จังหวัดอุดรธานี ให้ความหมายรวมถึงจังหวัดหนองบัวลำภูด้วย เนื่องจากขณะที่กรมสามัญศึกษาคัดเลือกโครงการ จังหวัดหนองบัวลำภูเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดอุดรธานี